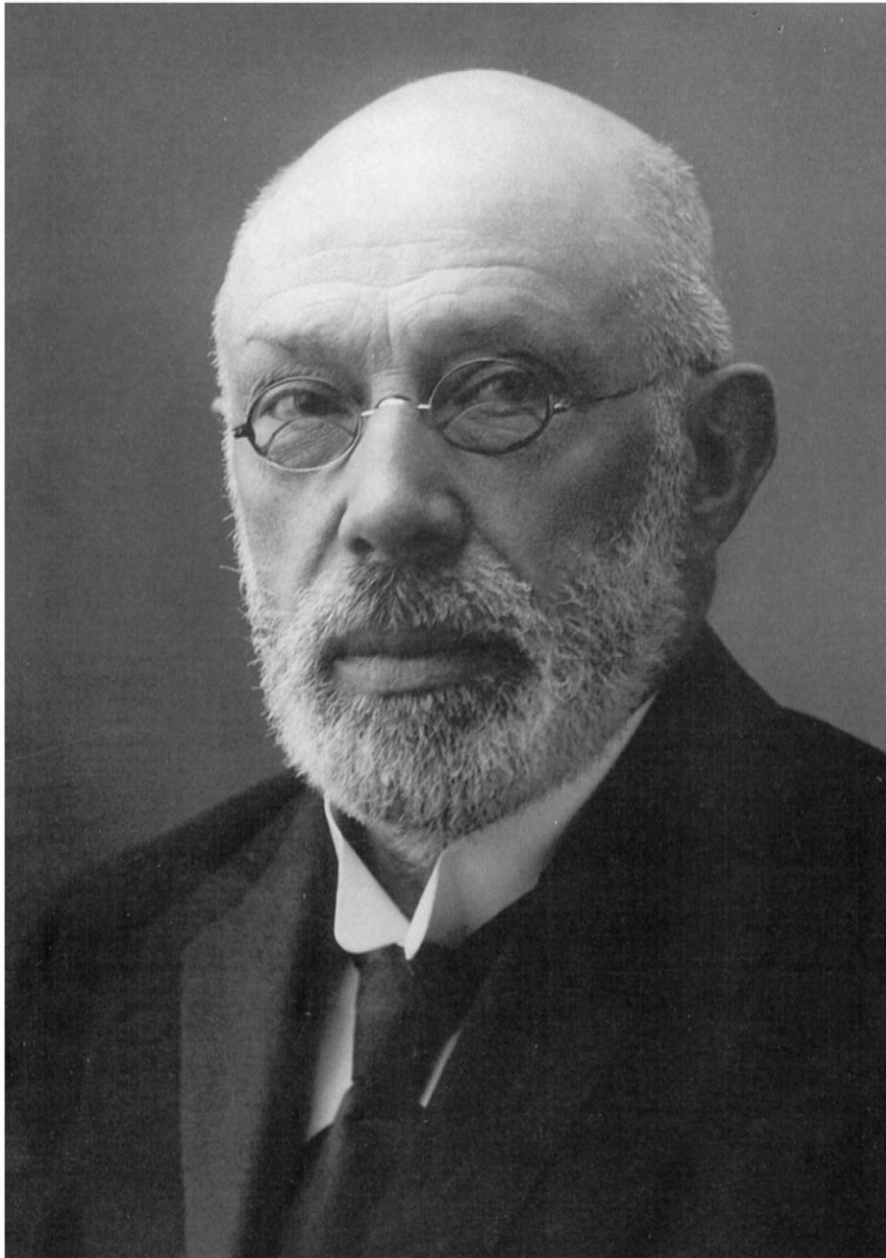

“Aan mijne geliefde kinderen”

door Ds Adriaan Schouten Wzn

Aalten, 19 oktober 1921

Deze uitgave werd verzorgd door zijn kleinzoon Gerrit Hendrik Schouten AEzn
Hoorn, september 2010

Mijn mond zal uwe gerechtigheid vertellen,
den ganschen dag uw heil; hoewel ik de getallen niet weet.
Ik zal henengaan in de mogendheid des Heeren HEEREN;
ik zal uwe gerechtigheid vermelden, uwe alleen.¹

Psalm 71:15 en 16

Aan mijne geliefde kinderen.

Nu de vergeelde herfstbladeren van mijn levensboom van de takken zich losmaken en de winterperiode mijner jaren niet verre meer is, (zoo ze nog voor mij aanbreekt²), geef ik uiting aan een lang gevoelden drang om in schrift voor U vast te leggen een kort relaas van de gerechtigheid Gods, waarvan ik met den dichter gereedelijk³ getuig, dat ik de getallen niet weet. En dat ik mijn levensboek voor U open op den dag, waarop voor vijfenvijftig jaren uw lieve moeder uit den schoot geroepen werd, moet daaraan toegeschreven worden, dat het heil des Heeren dat in mijn leven zoo heerlijk in het licht trad, niet los te maken is van de verbintenis, waarin ik met haar treden mocht door de goede beschikking onzes Gods.

Ik kan niet gewagen van mijn levensloop of ik moet ook verhalen van haar leven, dat op het innigst met het mijne saamgevlochten was door de hand des Heeren. En het verheugt me, dat ik daarbij blootleggen kan uit het leven uwer moeder, wat ge nimmer hebt gezien. Gij hebt haar alleen gekend in haar zomerweelde van godvruchtige moederzorg. Ik heb ook gezien haar bekoorlijke lentepracht. Gij hebt rijkelijk genoten van de overvloedige vrucht, die Moeder droeg; – mijne oogen hebben ook gezien de ontluikende bloemknop en de verrukkelijke bloesems, waardoor haar lenteleven een onzegbare bekoring had voor een ieder, die in aanraking met haar kwam. Wat ik zag, kunt gij niet meer zien; maar door den diepen indruk, die haar jeugd in mijn ziel getooverd heeft, zal het niet moeilijk mij vallen ook voor uw blik te doen rijzen een beeld van dat schoone leven. Het is mede om die reden, dat ik mijn levensboek U bied op den dag, waarop het rijke leven van Moeder een aanvang nam; op den negentienden October van het jaar onzes Heeren negentienhonderd een en twintig.

1

Bij de vermelding van de gerechtigheid des Heeren schuif ik op den voorgrond, dat in mijn prilste jeugd de werking des Heiligen Geestes een aanvang nam. De middelijke oorzaak der genadewerking is aan mijn geheugen ontsnapt. Ik herinner me alleen den onweerstandelijken drang om in de eenzaamheid verzoening te vinden. Het levensmilieu, waarin ik verkeerde, was echter van dien aard, dat het tot doorwerking weinig bevorderlijk was. En wel werd ter bestemder tijd de atmosfeer van het Christelijk onderwijs voor me gezocht, maar slechts korten tijd werd die geest door me ingeademd, want nauwelijks negen jaren oud werd mijn ontwikkeling toevertrouwd aan de kostschool te Geertruidenberg, die hoofdzakelijk diende als opleidingsschool voor de Militaire Academie te Breda. Ik maakte daar onder de bekwame leiding van den

¹ Hier wordt uiteraard de Statenvertaling geciteerd. In de Nieuwe Bijbel Vertaling luidt de tekst als volgt: “Mijn mond verhaalt van uw gerechtigheid,

van uw reddende daden, dag na dag,
hun aantal kan ik niet tellen.

Spreken zal ik over uw macht, HEER, mijn God,
de gerechtigheid roemen van u alleen”.

² Ds A.Schouten ging in 1930 met emeritaat en overleed in 1954; een redelijk lange winter dus.

³ In de hele tekst is ernaar gestreefd de spelling, de interpunctie en het hoofdlettergebruik van het manuscript te respecteren, óók waar die m.i. onjuist of inconsequent werden toegepast.

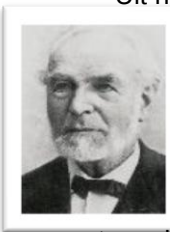
instituteur, den Heer A. Blok, snelle vorderingen, zoo zelfs, dat ik bij mijn komst in Zetten op dertienjarigen leeftijd voor moderne talen en wiskundige vakken in hogere klassen werd geplaatst. Maar wat ik voor het natuurlijke won, verloor ik voor het geestelijke, eenerzijds omdat het een neutrale school was met godsdienstloze onderwijzers en leerlingen en vooral omdat ik onder de verplichting stond om te volgen het catechetisch onderwijs van den modernen predikant te Geertruidenberg, Dr Glasius⁴, die op hoogen leeftijd met jeugdig vuur zich beijverde om alle schriftgezag te ondermijnen. Dat in die omgeving niet de laatste vonk van het smeulend vuur uitgedoofd werd, dank ik aan de gerechtigheid Gods, waarvan ik, onbewust, jaren van tevoren voorwerp reeds was. In die tijden rijpte zelfs het plan om voor het predikambt te worden opgeleid en ik kan me niet herinneren, dat ooit bij me leefde de begeerte, om zoo het doel bereikt worden mocht, te volgen de voetstappen van mijn leermeester Glasius.

Toen ik mijn verlangen had kenbaar gemaakt in het najaar van 1877 werd door mijn vader uitgezien naar een geschikte gelegenheid. De aandacht viel op het Gymnasium van Dordrecht, dat verkieselijk scheen met het oog op den korten afstand van Raamsdonk en op dat van Doetinchem, dat destijds algemeen werd aangemerkt als de plaats, waarvan heil te wachten was voor de orthodoxie. Het prospectus zoo voor het een als het ander was reeds onder mijn vaders bereik; er werd reeds gewikt en gewogen, toen den toenmaligen predikant van Raamsdonk, D^s Jansen Schoonhoven, het gerucht bereikte, dat ik predikant wilde worden. En eer nog de beslissing viel, nam hij de moeite om mijn vader te wijzen op het Christelijk Gymnasium te Zetten, dat hij persoonlijk wel niet kende, maar waarvan hij veel goeds vernomen had uit den mond van zijn kinderjuffrouw, zuster van den thans nog levende predikant van Melle, die aldaar zijn eerste opleiding genoten had. Mijn vader volgde het advies om met Zetten in contact zich te stellen, wat ten gevolge had, dat ik op Maandag 8 Januari 1878 des morgens om 4 uur de ouderlijke woning verliet en gebracht werd naar het toen nog weinig bekende Lingedorp.

De Director van het gymnasium, D^s F.P.L.C. van Lingen⁵, nam me terstond voor zich in, wat van grooten invloed was op het afscheid, dat nog volgen moest. Het viel me in het minst niet moeilijk om alleen achter te blijven ofschoon ik me goed bewust was, dat ik 14 uren reizens van mijn familie verwijderd was. Ik werd al spoedig in mijn nieuwe wereld ingeleid. Maar voor ik de huiskamer van den Director verliet, werd me met zachte hand mijn gouden horlogeketting afgenomen. Ik begreep dat niet. Ik heb nooit

⁴ Barend Glasius, 1805-1886, vermaard kerkhistoricus, die veelvuldig publiceerde in het tijdschrift 'Vaderlandse Letteroefeningen'. Glasius was predikant te Geertruidenberg van 1836 tot 1879.

⁵ Uit het vervolg blijkt dat Van Lingen van grote betekenis is geweest voor het leven van Schouten.

Ds F.P.L.C. van Lingen (1832- 1913) was in de laatste decennia van de 19e eeuw een invloedrijk persoon binnen de orthodoxe stroming in protestant Nederland. In 1864 richtte hij in Zetten het eerste christelijk gymnasium van ons land op. Hij was in hetzelfde jaar één van de oprichters van de Confessionele Vereniging binnen de Ned. Herv. Kerk. Aanvankelijk was hij een medestander van Kuiper en ging dan ook in 1886 mee met de Doleantie. De piëtistische Van Lingen had echter een afkeer van de systematisch-wijsgerige denkwijze van Kuiper, die een gereformeerde scholastiek ontwikkelde als tegenhanger van het moderne denken. Daarin kon Van Lingen hem niet volgen. In 1891 verliet hij de Dolerende kerken en trad toe tot de Christelijk Gereformeerde Kerk der afgescheidenen van 1834. Het jaar daarna leidde hij samen met Ds J. Wisse Czn binnen dat kerkgenootschap het verzet tegen de vereniging van dolerenden en afgescheidenen, waaruit de Gereformeerde Kerken in Nederland ontstonden. De medestanders van Wisse en Van Lingen vormden de Christelijk Gereformeerde Kerken in Nederland. Van Lingen werd in 1892 Chr. Ger. predikant te Rotterdam.

verstaan of van Lingen dat voor een dertienjarigen knaap wat ijdel vond of dat hij er gevaar in zag als ik aanstonds mijn woelige mede-gymnasiasten zou ontmoeten. Zondags morgens werd mijn gouden sieraad me telkens weer voor één dag toevertrouwd.

Ik werd naar de eetzaal gebracht, waar vier lange tafels gedekt stonden, wachtend op $\pm$ 50 jongens van 14 – 23 jaar. Ik kreeg mijn plaats naast van Dalfsen, tot voor korten tijd Ned. Herv. Pred. te Kampen, en stond gedurende den maaltijd onder de tucht van van Hemert, oud-onderofficier en evenals van Dalfsen in het bezit van de hulpacte. Deze beide heeren gaven onderwijs in de Nederlandsche vakken in de eerste Klasse en ontvingen daarvoor als honorarium vrije opleiding voor de Academie.

Terstond na den maaltijd begon de kennismaking met de Gymnasiasten, waarbij aan het licht kwam, dat iets van het Academische novitiat in standgehouden werd. Niet alleen weldadige, maar ook hinderlijke plagerijen werden op ruime schaal dagelijks uitgevoerd. Tot dien staat behoorde ook de dienst van loopjongen der ouderen. Aan de vrijheid gewend protesteerde ik heftig, maar dat werkte niet anders uit dan verzwaring van het juk, waarom ik het geraden vond me zoo spoedig mogelijk met dien toestand te verzoenen en zoo liep ik dagelijks de winkels in om pijpen, tabak, sigaren, lucifers en andere winkelwaren waaraan de heeren behoefte hadden.

Na het middagmaal werd gewandeld tot het theeuur (6 uur) vervolgens gewerkt tot het avondeten om 9 uur. Daarna mocht nog gestudeerd worden tot het beduur. Een enkele maal ging van Lingen zich overtuigen of om 11 uur alles in de rust was.

Mij was bij mijn aankomst voor nachtverblijf een plaats gewezen op de “cavallerie”; een geweldige ruimte vlak onder de pannen, waar behoorlijk afgesloten slaapgelegenheden waren voor 20 gymnasiasten. Een verdieping lager lag de “artillerie” met gelegenheid voor 10 slapers: de overige gymnasiasten, bepaaldelijk die van het 3e en 4e leerjaar hadden kamers met hun tweeën of drieën terwijl sommigen zich bedienden van een één persoonskamer, waarvoor f 100 extra in rekening werd gebracht.

Het ontwaken op den eersten morgen deed me vreemder aan, dan alles wat ik nog ervaren had. Het gymnasium was voorzien van een luidklok, die op het dak stond en hare stem hooren liet voor alles, wat de geheele bevolking betrof. Ze werd beneden in den gang getrokken met een koord, dat door een houten koker liep, dien ik in de onmiddellijke omgeving van mijn ledikant had en dat bij het gebruik een vreeselijk lawaai maakte. We werden op die wijze ‘s morgens om 6 uur gewekt door den knecht, den ouden Jan van Renes. Maar dat maakte alleen maar indruk op hen, die het voor het eerst hoorden. Daarom ging de knecht terstond daarna alle zalen en kamers rond gewapend met een handbel, als gebruikt wordt door portiers in stations. Dat was voor den ouden man het slechtste oogenblik van den dag. Naar zijn instructie moest met die bel door hem wakker gemaakt alles, wat de luidklok niet gehoord had. Gevolg was dat de goede man overal ontvangen werd met een stortvloed van scheldwoorden, wat slecht werkte op zijn humeur.

Natuurlijk kwam ook daarbij het novitiat te pas. Ik had dan ook in opdracht een kwartier nadat de knecht zijn werk volbracht had het opnieuw aan te vangen, maar zonder belgeluid. De geheele bevolking moest door mij zacht, maar afdoend gewekt worden, want men wilde gaarne gebruik maken van de gelegenheid om koffie te drinken, die om half zeven gedurende een kwartier door den director’s Mevrouw geschonken werd. Het spreekt van zelf, dat wie voor de koffie telaat kwam, den

novitius in verhoor nam, die natuurlijk niet behoorlijk gewekt had en daarover geducht werd geïnterpelleerd.

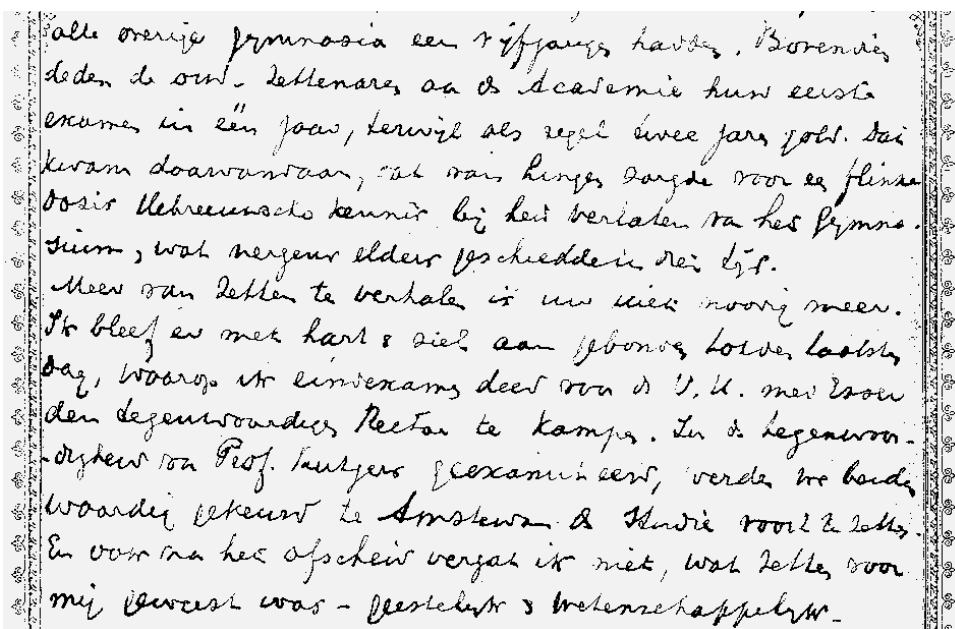
Om 8 uur werd er ontbeten, waarna van Lingen een stichtelijke toespraak hield, die met hartelijke smeking gesloten werd. Bij het middagmaal werd een gedeelte van de Schrift door hem gelezen en na het avondeten werd de dag met psalmgezing gesloten. Die arbeid van van Lingen werd beslissend voor mijn leven. En wat ik toen nog niet zag, heb ik later opgemerkt, namelijk dat ook daarin op mij gericht was een van de ontelbare gerechtigheden Gods. Door dien arbeid, en inzonderheid door de hartelijke stichtelijke toespraken en door de vurige smeking van van Lingen werd mijn ziel steeds meer verbonden aan de Dienst des Heeren. En ook aan hem-zelfen werd ik verbonden. Hij was voor mij een vader, van wien ik begreep, dat mijn eeuwig zieleheil door hem werd gezocht. Daarom had ik hem lief en ik bleef hem liefhebben tot zijn sterven, niettegenstaande zijn afwijkend standpunt uit latere dagen. Uit de groote achting, die ik voor hem als mijn geestelijke leidsman had; die zoo ruimschoots vergoedde, wat ik altoos gemist had, bleef mijn houding ook altoos gereserveerd tegenover degenen, die het leven hem zuur maakten. Ik herinner me dan ook niet, dat ik meer dan één maal een kleine berisping van hem ontvangen heb.

Ook uit wetenschappelijk oogpunt was het gymnasium van Zetten een prachtige instelling. Tot den tijd, waarop ik daar kwam was het een vierjarige cursus, terwijl alle overige gymnasia een vijfjarigen hadden. Bovendien deden de oud-Zettenaren aan de Academie hun eerste examen in één jaar, terwijl als regel twee jaren gold. Dat kwam daarvandaan, dat van Lingen zorgde voor een flinke dosis Hebreeuwsche kennis bij het verlaten van het gymnasium, wat nergens elders geschiedde in dien tijd.

4

Meer van Zetten te verhalen is nu niet noodig meer. Ik bleef er met hart en ziel aan gebonden tot den

laatsten dag, waarop ik eindexamen deed voor de V.U. met Esser den tegenwoordigen Rector te Kampen. In de tegenwoordigheid van Prof. Rutgers geëxamineerd, werden we beiden waardig gekeurd te Amsterdam de studie voort te zetten. En ook na het afscheid vergat ik niet, wat Zetten voor mij geweest was – geestelijk en wetenschappelijk.

alle overige gymnasia een vijfjarigen hadden. Bovendien deden de oud-Zettenaren aan de Academie hun eerste examen in één jaar, terwijl als regel twee jaren gold. Dat kwam daarvandaan, dat van Lingen zorgde voor een flinke dosis Hebreeuwsche kennis bij het verlaten van het gymnasium, wat nergens elders geschiedde in dien tijd. Meer van Zetten te verhalen is nu niet noodig meer. Ik bleef er met hart & ziel aan gebonden tot den laatsten dag, waarop ik eindexamen deed voor de V.U. met Esser den tegenwoordigen Rector te Kampen. In de tegenwoordigheid van Prof. Rutgers geëxamineerd, werden we beiden waardig gekeurd te Amsterdam de studie voort te zetten. En ook na het afscheid vergat ik niet, wat Zetten voor mij geweest was – geestelijk & wetenschappelijk.

In het laatste gymnasium-jaar hield mijn vader ernstig bezig de vraag, waar ik als student behoorde ingeschreven te worden. De Vrije Universiteit had bijzondere bekoring, maar er was niemand, die iets goeds voorspelde aangaande de vooruitzichten der studenten. Eéne zaak stond voldoende vast, te weten dat op gelijkstelling met de Rijks-Universiteiten en op erkenning van wege de Synode der Ned. Herv. Kerk niet te

rekenen viel en dus uitgesloten was de mogelijkheid om rechtstreeks een plaats op den kansel te verkrijgen.

In den middelijken weg heb ik het aan van Lingen weer te danken gehad, dat nochtans de keuze viel op de Vrije Universiteit. In dien tijd gaf hij in het licht zijn prachtig vlugschrift over “Doopbelofte en Hooger Onderwijs”. Dat gaf ook bij mijn vader den doorslag. En zonder met mogelijke teleurstellingen rekening te houden werd het besluit genomen dat ik mijn studie zou voortzetten aan de Vrije Universiteit, die op 20 October 1880 was geopend.

Student in Amsterdam – een heel andere wereld, dan waarin ik dusverre geleefd had. Ik voelde me niet thuis; . . . ik was niet op mijn gemak; . . . dat lag niet aan de ontvangst en aan de kennismaking met de ouderen; want van groenloopen was geen sprake: niemand werd lastig gevallen. En toch had ik . . . een zeker heimwee . . . naar Zetten.

Hoogte Kadijk⁶ was mijn eerste verblijf. College werd gegeven op de derde verdieping van een bijgebouw van de Schotsche Zendingskerk – later Salvatori. Daar werden we in Grieksch onderwezen door Woltjer; in Latijn door de Hartog, die meer met humor dan met wetenschap verrijkte; in Hebreeuwsch door Dilloo; in Nederlandsche taal door Kuyper en in Geschiedenis door Fabius. Na de propaedeuse zat ik aan de voeten van Kuyper, Rutgers, Dilloo, de Hartog, Hoedemaker en van den Bergh, die eerst als curator Hoedemaker verving na diens breuk met de V.U. en daarna tot Hoogleraar werd benoemd, maar stierf voor de inaugureele rede door hem uitgesproken werd.

De studie was zwaar in die dagen. Wij moesten dienen voor fundamentlegging. Ook was het duidelijk dat er van de zijde der Professoren naar gestreefd werd om de resultaten van de Rijks-Universiteiten in de schaduw te stellen. Daar kwam nog bij dat voor onderscheidene vakken ontbraken betrouwbare studiebronnen. Een dogmatiek voor dezen tijd bestond nog niet in druk. Tegen Duitsche literatuur werd herhaaldelijk gewaarschuwd. We moesten ons behelpen met dictaten uit vorige jaren en die waren nog weinig. Een en ander was een ontzaggelijk bezwaar niet alleen om behoorlijk, maar ook tijdig te bereiken het eind van den studietijd.

Mijn studententijd werd bovendien nog zwaar gedrukt door het overlijden van mijn vader op 45 jarigen leeftijd op 9 Sept. 1884. Toen ik voor de studie bestemd werd had mijn vader een florissanten fouragehandel, maar daarna nam de zaak een keer door een concurrentie, waartegen mijn vader met zijn eerlijk gemoed niet opgewassen was. Na zijn dood werd de zaak nog enkele jaren aangehouden door mijn moeder, maar opheffing was onvermijdelijk.

Mijns vaders dood was inderdaad een ramp voor ons die achterbleven; niet voor hem, want hij liet ons over gegronde hoop van verlossing. Gedurende het leven trad die verwachting van geen enkele zijde in eenig licht. Wel was er in mijns vaders jeugd een ommekeer gewerkt door invloed van den bekenden A.P.A. du Cloux, destijds Predikant te 's Grevelduin-Capelle. Maar dat zaad was ondergehouden tal van jaren. Het was der verstikking nabij ten gevolge van verkeerden omgang. Maar in zijn langdurige krankheid ontving het weer nieuwe kracht die helder zich openbaarde in hartelijk berouw en vurige smeeking, waarop het antwoord niet achterbleef.

---

⁶ De Hoogte Kadijk is een straat en dijk in Amsterdam; ze verbindt het Kadijksplein met de Sarphatistraat.

Vaders vroegtijdig overlijden en moeders zware geldzorgen – ook Jan was destijds student in de medicijnen – wierpen een donkere schaduw op mijn levenspad. Dit, gepaard met de lastige studie zonder vooruitzicht, maakte het leven niet gemakkelijk, zij het ook al dat de prettige studentengeest uit die dagen wel in staat was eenige verlichting te bieden. Eerst had ik mijn vrienden in de zoogenaamde friesche club, waartoe mede behoorden Pel, Prins, Nieborg en Vrolijk, oud-Zettenaren, voorts Hania en Wijminga. Uiteengeslagen vond ik later weer intiemen omgang met Kruyswijk⁷, Dijk, Weijers, Hoek en de beide Sluyters.

Een lichtpunt kwam aan mijn donkeren hemel, toen in Januari van het jaar 1886 het kerkelijk conflict uitbrak in Amsterdam; het conflict, dat uitliep in een breuk met de synodale organisatie. Van deze organisatie losgemaakt, keerden de kerken terug tot de ordening van 1618/19 en begeerden de studenten der V.U. tot predikant. Zoo kwam ongedacht de vraag naar de vooruitzichten tot oplossing en wederom stond de gerechtigheid Gods op mijn levenspad in het volle licht.

En wat in die dagen vooral niet minder licht wierp op mijn weg, was de kennismaking met Moeder. Ofschoon van jongsaf dorpgenooten kenden we elkander nauwelijks van aanzien. Maar mijns vaders overlijden bracht me onverwacht met haar in aanraking. Kort nadat die slag ons trof, werden we bezocht door haar moeder, die haar deelneming kwam betuigen. Mijn orgel ziende, merkte ze op dat ze voor haar dochter een dergelijk instrument wilde aanschaffen, maar ze wist niet langs welken weg. Natuurlijk bood ik mijn hulp aan, wat ten gevolge had, dat ik ongeveer 14 dagen later Moeder begeleidde naar het magazijn⁸–Goldschmeding in de Warmoesstraat, waar een instrument gekocht werd. Moeder was voor die gelegenheid gelogeed bij de familie A.C. de Zwart, die niet weinig verstoord was over mijn aangeboden hulp, wat nog aanmerkelijk toenam, toen ik den euvelen moed had om Moeder een paar bobeches⁹ toe te zenden voor het nieuwe orgel. De indruk van die eerste ontmoeting liet me nimmer los en drong me omstreeks anderhalf jaar later – Mei 1886 – ter verloving tot Moeder mij te wenden. Toen wist ik nog niet ten volle, wat me in Moeder ten deel vallen zou. Ze was algemeen bekend als een liefvallig, vriendelijk meisje, vol van levensernst. Dat menigeen het oog op haar had laten vallen was geen wonder, maar wel dat ze voor mij weggelegd was. Want ik verkeerde voor het oog in de ongunstigste conditie; eenerzijds omdat over de vooruitzichten van de studenten der V.U. nog slechts eenig licht was opgegaan en anderzijds omdat de toen in vollen gang zijnde doleantiebeweging allermintst was naar het hart van hare familie, – dank zij de eenzijdige voorlichting haar verstrekt. Moeder had zelve ook geen licht in die kerkelijke aangelegenheden, maar stelde een onbeperkt vertrouwen in mij, wat echter niet wegnam, dat ze voor zich zelve den loop der dingen goed wilde begrijpen. Ze onderzocht onbevooroordeeld en werd spoedig gewonnen voor het goed recht der Doleantie. Maar dat was anders met haar familie, waarin niet één kon aangewezen worden, die ook maar iets voelde voor de reformatie. Van onderscheidene zijde werd

⁷ P.N.Kruyswijk, predikant te Hoogeveen 1889, Sneek 1893, Kollum 1894, Antwerpen 1901, overleden 1902. De vriendschap tussen Schouten en Kruyswijk heeft verstrekkende gevolgen gehad: Schoutens zoon Johan (Johannes Marinus) trouwde met Kruyswijks dochter Marie en Schoutens dochter Dien (Huberdina Johanna) met Kruyswijks zoon Paulus.

⁸ In het manuscript staat: *magaen*. Ik ga ervan uit dat het woord 'magazijn' werd bedoeld.

⁹ Bobeches zijn druppelvangers, veelal van glas, die ervoor zorgen dat er geen kaarsvet op de koperen kandelaars van het orgel kan komen. Naast dit praktische nut hebben ze een decoratieve functie.

invloed geoefend op Moeders moeder, van wie men niet begreep, dat haar zulke verloving naar genoegen kon zijn. En toen de kerkelijke twisten in de verloving geen breuk konden slaan, heeft men getracht om door leugen en laster zijn doel te bereiken en men waagde uit te strooien dat ik slecht leefde in Amsterdam.

Het was geen wonder dat Moeder in het eerste jaar der verloving krank werd, weken achtereen; ook al was het dat ze niet alleen stond in den machtigen¹⁰ strijd, waarin ze gewikkeld was. Want ook in dien tijd reeds – Moeder was toen 20 jaar – was ze reeds vervuld met ernstige godsvrucht en lag in biddende werkzaamheid haar kracht. Moeder schreef me in die dagen: “Hebt ge nog levenslust en levensmoed? Ik meestal wel; maar als ik dan weer eens onaangename gesprekken gehoord heb, zou me de moed weleens ontzinken, totdat ik zeg: Vertrouw op de Heere, mijne ziel en wees stil, want Hij beschaamt niet, allen, die op Hem betrouwen”¹¹. En dan zing ik weer:

Mijn scheepje, vaar dan lustig,
Op Hem vertrouwend voort,
Bij nacht en stormwind rustig,
Want Jezus is aan boord.
Op Hem is mijn betrouwen,
Hij doet in angst en nood
De haven mij aanschouwen
En 's hemels morgenrood.”¹²

Later schreef Moeder: Zeer hoop ik dat we altijd veel behoefte zullen hebben om den Heere in onzen weg te kennen en Hem steeds te vragen in ons huis en hart te wonen en te werkendoor Zijn Heiligen Geest. Wat stormen we dan ook te trotseeren hebben, als God ons aangordt met kracht, zullen we niets te vreezen hebben. Maar o, ik heb zulk een boos hart dat in strijd is met de geboden Gods. De duivel zou me ook zoo gaarne in zijn macht hebben, doch mijn stil vertrouwen is, dat de Heere niettegenstaande mijn gedurige zonden en afwijkingen van Hem mij toch als zijn kind aanneemt.”

Over des harten boosheid klaagde Moeder telkens. In een brief van 25 Jan. '88 staat: Ach, ik heb zoo 'n door en door bedorven hart, dat afkeerig is van God en zijn gebod, hoewel ik toch weet, dat er niet anders dan mijn eeuwig heil in ligt. Maar ik ben meestal nalatig om de strijd vurig te strijden. Bid dan met mij dat de Heere mij kracht schenke moedig te strijden opdat ik mij steeds verheuge in de vreugde zijns heils. Dat is ook op maatschappelijk [¹³] zulk aangenaam leven.” (Uit die laatste woorden spreekt weer eenige zorg voor de toekomst.)

Elders heet het weêr: “Ik moet me zelve zoo beschuldigen en diep beschamen, als ik denk hoe lauw en afgetrokken van de dingen des Heeren ik leef. Zoo vaak spreek ik in mijn gebed uit: “Heere, geef me de vreugde uws heils”¹⁴, maar het gebed is zeker niet vurig genoeg. Het leven dezer wereld, het opgaan in onze liefde kan mijn hart zoo

¹⁰ In het manuscript staat *moeder*. Een betere lezing dan “machtigen” kan ik niet bedenken.

¹¹ Johanna Maria Schuurman is in de brieven aan haar verloofde niet erg nauwkeurig bij het citeren van bijbelteksten. De hier vermelde tekst komt zo niet in de bijbel voor, maar reminisceert wel aan teksten als Psalm 62: 2 (Immers is mijn ziel stil tot God; van Hem is mijn heil), Psalm 25:2a (Mijn God! op U vertrouw ik; laat mij niet beschaamd worden), Psalm 25:20 (Bewaar mijn ziel, en red mij; laat mij niet beschaamd worden, want ik betrouw op U), Psalm 71:1 (Op U, o HEERE! betrouw ik; laat mij niet beschaamd worden in eeuwigheid), Psalm 2:12b (Welgelukzalig zijn allen, die op Hem betrouwen), etc.

¹² De herkomst van dit lied heb ik niet kunnen vinden.

¹³ Kennelijk ontbreekt hier een woord: “gebied” of “terrein” o.i.d.

¹⁴ Naar Psalm 51:14, waar staat: “Geef mij weder de vreugde Uws heils en de vrijmoedige geest ondersteune mij”.

vervullen, dat ik nergens anders oor of oog voor heb. Ik weet, dat is niet goed. Want er staat geschreven: “Gewen u aan de Heere en ge zult vrede hebben”¹⁵ en dan alleen kunnen we ook de aardsche zegeningen recht genieten, niet waar? De Heere laat echter niet varen de werken zijner hand¹⁶: dat is mijn troost; al wijk ik af tegen mijn begeerte in, Hij wil het me vergeven en weer tot zich trekken”.

Kort voor mijn tentamen bij Kuyper waar ik geweldig tegen opzag, schreef Moeder: “Van harte hoop ik, dat de Heere je wijsheid en kracht schenke en mijn gebed zal steeds voor je zijn. In tijden van nood en aanvechting gevoelen we het, wat we aan onzen God hebben, als we ons maar willen laten leiden. Zondag middag was ik ook bijzonder opgewekt. Ik was alleen en ik had enkele aangename uren. Ik voelde dat onze geesten gemeenschap hadden voor den troon des Vaders. Jammer, dat die duivel zoo telkens tracht de rust te verstoren.”

Moeder verkeerde doorgaans in een opgeruimde stemming. In haar jeugd heeft ze meer tranen gelachen dan geweend. Toch kon ze diep-moedeloos ook zijn. Toen ze krank was na velerlei kwade bejegening van de zijde der familie, schreef ze: “Soms ben ik, als ik koorts heb, zoo moedeloos. Dat is niet goed van me. Bid met mij den Heere, dat Hij mij kracht geve deze kleine beproeving met geduld en onderwerping te dragen.”

En dan haar plichtsgetrouwheid. Terstond na mijn eerste vertrek sinds de verloving schreef Moeder: Het is me een ontzettend groot gemis je niet meer te kunnen opwachten. Maar ik weet je vertrek was nuttig en noodig en gelijk gij daar alle plichten getrouw zult waarnemen, zal ik trachten het hier te doen. Want hoewel jou plichten veel meer verheven zijn dan de mijne zoo is het toch zeker een van mijn voornaamste plichten zooveel me mogelijk is, mijn lieve Moe het leven te veraangename. Dagelijks kracht te zoeken bij den Heere om den tijd wel te besteden, geeft een tevreden gemoedsstemming en doet den tijd ook ras voortsnelen.

De plicht van hulpvaardigheid voelde Moeder trouwens tegenover een ieder. In Maart '88 schreef Moeder: “k Heb plan dit laatste jaar me nog eens aan Raamsdonks jeugd te wijden en ze 's avonds van 5 tot 7 les in de handwerken te geven. Ik doe 't natuurlijk gratis; want daarvoor geld te vragen zou er me het genoeg van benemen. Maar nu zal ik een dochter van van Ommeren als helpster nemen, die dan het schoolgeld ontvangen kan en het later alleen kan doen”. De toeleg was natuurlijk alleen om dat meisje een bron van inkomsten te verschaffen.

Ten slotte nog een enkele trek uit Moeders jeugdijaren. Vóór mijn tentamen bij Kuyper schreef Moeder van haar vertrouwen dat God den Professor gunstig stemmen zou – wat stellig de inhoud was van haar gebed. Daarbij ingesloten vond ik een kleine enveloppe, waarin een gedroogd viooltje met bijschrift: “Ich bin bei Dir”. Ge vindt het hieronder.¹⁷

¹⁵ De tekst is geen correct citaat uit de Statenvertaling. Gedoeld wordt mogelijk op Job 22:21, waar staat: “Gewen u toch aan Hem, en heb vrede; daardoor zal u het goede overkomen”.

¹⁶ Reminiscentie aan Psalm 138:8, dat luidt: “De HEERE zal het voor mij voleinden; Uw goedertierenheid, HEERE! is in eeuwigheid; en laat niet varen de werken Uwer handen”.

¹⁷ In het manuscript is hier zowel het gedroogde viooltje als het briefje met de tekst ingeplakt. In de fotokopie waarover ik beschik, is het viooltje niet meer als zodanig herkenbaar. Van de kopie van het tekstbriefje heb ik opnieuw een kopie gescand.

En de dag, waarop ik mijn peremptoir examen afleggen moest, was voor Moeder een vasten- en bededag. Onder algeheele onthouding van spijs en drank was ze biddend werkzaam totdat haar bereikte een verheugend telegram.

Zou ik dit alles vergeten kunnen, waar ik mij opmaakte om te vermelden de gerechtigheid des Heeren in mijn levensloop? En meer dan ik zeggen kan verheugt het mij dat ik Zijne gerechtigheid ook daarin bespeur dat Hij den kinderen niet vreemd liet aan datgene dat der Moeder zoo rijkelijk was toebedeeld.

In het najaar van '88 meende ik rijp te zijn voor het candidaats examen. De tentamina bij Rutgers in Kerkgeschiedenis en Oude Exegese en bij de Hartog in Nieuwe Exegese liepen vlot van stapel. De proef bij den algemeen-gevreemde Kuyper in Dogmatiek en Encyclopaedie stelde ik uit tot het laatste moment. Einde November had het plaats. En wat me na alles wat ik van anderen vernomen had, niet zeer bevreemde, was dat ik niet kon toegelaten worden. Na geweldige inspanning om het doel te bereiken, een bittere beproeving. Twee maanden later liet ik me nogmaals onderzoeken en het gelukte me het doel te bereiken. Acht dagen later 8 Febr. '89 deed ik met goed gevolg mijn candidaats. Het praeparatoir bestond nog niet en zoo kon ik reeds op Woensdag 19 Februari mijn eerste preek uitspreken in Bodegraven. Ik zag er tegen op. Ik had van andere studenten gehoord, dat de ontvangst van een candidaat niet altoos aangenaam was. Maar ik mocht niet klagen. Ik preekte over de genezing van Bar-Timeüs, wat blijkbaar in den smaak viel. Een der broederen feliciteerde me hartelijk met mijn eerste optreden en de kerkeraad toonde zijn tevredenheid door mij terstond te plaatsen op een drietal.

Intusschen kwamen preekverzoeken in van heinde en verre. Nu had ik in de kerstvacantie, bij gelegenheid dat ik kerkte in Vrijhoeve-Capelle, kennis gemaakt met een oefenaar, die daar voorging, P.C.J. Kamphuis van Charlois. Die kennismaking had ten gevolge, dat ik de noodiging ontving van den kerkeraad van Charlois om op Zondag 4 April daar te preeken met de mededeling, dat het den kerkeraad hoogst aangenaam wezen zou, als ik vóór dien tijd nog een weekbeurt daar vervulde. Ik aanvaardde beide noodigingen. Gevolg van den weekbeurt was dat ik terstond beroepen werd, nadat ik gepreekt had over I Joh. 3:8b ¹⁸. Spoedig daarop werd ik beroepen in Berlikum, Bedum en Goënga, – voor dien tijd geen onbeduidende praestatie. Voor Goënga voelde ik niet; voor Bedum slechts weinig, ofschoon de beroepsbrief van den kerkeraad begeleid was van een schrijven, ondertekend door alle lidmaten, met sterken aandrang om het beroep aan te nemen. Het bleef staan tusschen Charlois en Berlikum. Het kostte me veel moeite een keuze te doen. Moeder wilde 't liefst, dat de keuze op Berlikum viel, vanwaar ze een buitengewoon aangename indruk medegenomen had, terwijl ze van Charlois opgemerkt had, dat er velerlei verwarring was. Ze meende, dat die gemeente mij te zwaar was, vooral om den onvrede, die er gesticht was door den oefenaar Guillaume, die er eenigen tijd gewerkt had en moeilijk verdragen kon, dat zijn plaats ingenomen werd [door]¹⁹ een onbedreven candidaat. Moeder was bang voor de gevolgen en ik werd geslingerd. Ik ging met mijn bezwaar naar Prof. Rutgers, die me de belangen van Charlois zoodanig op het hart bond, dat ik besloot derwaarts te gaan. Toen ik er Zondag 7 April preekte, maakte ik aan het eind van den avonddienst mijn besluit bekend. En de verheuging, die ik daarmee bracht, zal me steeds bijblijven.

¹⁸ "Hiertoe is de Zoon van God geopenbaard, opdat Hij de werken des duivels verbreken zou".

¹⁹ Het woord "door" ontbreekt in het manuscript.

Oogenschijnlijk viel mijn daaropvolgend peremptoir-examen in Augustus ongelukkig voor me uit, want ik werd afgewezen. Toch was dit slechts in schijn onvoordeel. Gevolg was dat de gemeente nauwer aan me verbonden werd, terwijl de gemoederen, die door Guillaume tegen me in het harnas gejaagd waren, meer tijd hadden om tot kalmte te komen. Want Moeder had goed gezien: ik was zoo kort na de aanneming van het beroep tegen de stroom van malcontenten niet opgewassen, zoodat inderdaad de afwijzing bij het peremptoir voor mij was een dier gerechtigheden Gods, wier getal ik niet weet. Ware ik geslaagd in Augustus, de ellende was wellicht niet te overzien geweest. Nu was alles rustig en vredig.

Na herhaald peremptoir ging alles vlug in zijn werk. Ik deed 8 Jan. examen; liet me 9 Jan. met Moeder in het huwelijks register inschrijven, en trad in den echt op Woensdag 22 Jan. Wyl nu in Raamsdonk de reformatie nog niet doorgedrongen was, was het

kerkelijk huwelijk voor ons een moeilijkheid. De dichtstbijzijnde gemeente was die van Vrijhoeve-Capelle, een afstand van drie uren en bovendien vacant. Dus besloten we kerkelijk te trouwen in Charlois, wat dan ook geschiedde op Donderdag 23 Jan. '90 onder leiding van D^s G. Klaarhamer te Rotterdam met Psalm 119:4,5²⁰. Ook daarmêe bonden we de gemeente, niet 't minst de ontevredenen, die trouwens ook al gunstiger gestemd waren door de huwelijksbekendmaking, die we bij alle leden der gemeente lieten bezorgen. En toen ik des Zondags daarop bevestigd was door D^s van Lingem met

Jeremia 3:15²¹ en mijn

intrêe gedaan had met Ps 2:6²² kon de lang en sterk begeerde arbeid een aanvang nemen. Van eenig verzet was geen sprake meer. Alle gemoederen waren tot kalmte gebracht. De gemeente wies in sterke mate, zoodat ze na verloop van weinige maanden in ledental verdubbeld was. Met de kracht en den gloed van de jeugd wierp ik me op den arbeid. Ik deed het uiterste om op de kansel te brengen, wat de gemeente behoefde en verzorgde zoo getrouw als ik kon de mij toevertrouwde schapen. In den kerkeraad

Na herhaald peremptoir ging alles vlug in zijn werk. Ik deed 8 Jan. examen; liet me 9 Jan. met Moeder in het huwelijks register inschrijven, en trad in den echt op Woensdag 22 Jan. Wyl nu in Raamsdonk de reformatie nog niet doorgedrongen was, was het kerkelijk huwelijk voor ons een moeilijkheid. De dichtstbijzijnde gemeente was die van Vrijhoeve-Capelle, een afstand van drie uren en bovendien vacant. Dus besloten we kerkelijk te trouwen in Charlois, wat dan ook geschiedde op Donderdag 23 Jan. '90 onder leiding van D^s G. Klaarhamer te Rotterdam met Psalm 119:4,5²⁰. Ook daarmêe bonden we de gemeente, niet 't minst de ontevredenen, die trouwens ook al gunstiger gestemd waren door de huwelijksbekendmaking, die we bij alle leden der gemeente lieten bezorgen. En toen ik des Zondags daarop bevestigd was door D^s van Lingem met Jeremia 3:15²¹ en mijn intrêe gedaan had met Ps 2:6²² kon de lang en sterk begeerde arbeid een aanvang nemen. Van eenig verzet was geen sprake meer. Alle gemoederen waren tot kalmte gebracht. De gemeente wies in sterke mate, zoodat ze na verloop van weinige maanden in ledental verdubbeld was. Met de kracht en den gloed van de jeugd wierp ik me op den arbeid. Ik deed het uiterste om op de kansel te brengen, wat de gemeente behoefde en verzorgde zoo getrouw als ik kon de mij toevertrouwde schapen. In den kerkeraad

²⁰ "HEERE! Gij hebt geboden, dat men uw bevelen zeer bewaren zal. Och, dat mijn wegen gericht werden, om uw inzettingen te bewaren!"

²¹ "En Ik zal ulieden herders geven naar Mijn hart; die zullen u leiden met wetenschap en verstand".

²² "Ik toch heb Mijn Koning gezalfd over Sion, den berg Mijner heiligheid".

waren elementen, die mij tot uitnemenden steun waren: frissche krachten en goed onderlegd; geoefende Christenen, van wie veel was te leeren. En daarbij trouw en ijverig: ridders zonder vrees en zonder blaam, die ook den moed hadden om te besluiten dat hun jonge, onervaren predikant de synodale predikanten in Charlois bezoeken moest om ernstig hen te vermanen om hun ambtelijke ontrouw. En dat besluit werd ook uitgevoerd.

Van meet af stond de pastorie in het centrum van de kerkelijke saamleving. Dat was voornamelijk vrucht van Moeders optreden in de gemeente. Wat in haar lentejaren in knop reeds zoo boeide bekoorde nog meer bij de langzame ontluiking, toen ze zag, dat ze in des Heeren gemeente innam een verantwoordelijke plaats. Ze was overal en in alles predikantsvrouw bij uitnemendheid. In den omgang zacht en toch beslist; voorkomend en vriendelijk en toch strikt oprecht; hulpvaardig en gediensstig zonder eenig eigenbelang; bescheiden en schuchter naar den achtergrond dringend en toch in het oog vallend; als de lelie in het dal, die haar schoonheid verbergen wil en toch niet onopgemerkt voorbijgegaan wordt. Als predikantsvrouw werd Moeder geacht, geëerd, bemind en dat is ze altoos gebleven, haar leven lang. Want ze had het niet aangeleerd. God had het in haar gelegd. Het was de kostelijke vrucht van een wortel door den Heiligen Geest geplant in haar teeder gemoed. En het diep besef van haar roeping om alzoo werkzaam te zijn in het belang van het Koninkrijk Gods, deed haar nimmer vergeten haar roeping in haar eigen, kleinen huiselijken kring. Ze leed onder de vrees, dat ze kinderloos zou blijven. En nog zie ik haar hooge verheuging toen ze ontdekte, dat ook moederweelde over haar beschoren was. Onze Willem Johannes Adriaan werd geboren 9 Mei 1891; maar slechts zes maanden mochten we ons verheugen in zijn bezit. De Heere nam hem weer weg 7 Nov. van hetzelfde jaar.

11

In de dagen waarin we treurden over ons verlies, kwam het beroep van Willemstad. Ik had reeds drie beroepen afgewezen, te weten van Stad a/h Haringvliet, Franeker en Schoonrewoerd. Dat van Willemstad begon me zwaar te wegen door den aandrang, die op mij gericht werd van de zijde van D^s Feringa te Klundert, die destijds alléén droeg den last van tien Doleerende Kerken in Noord-Brabant. Ik had bezwaar om er heen te gaan, want ik had nog geen 2 jaren in Charlois gewerkt en ik was ook om den voorspoed, dien ik gezien had, gebonden aan mijn arbeidsveld. Maar ik kon den nood van Brabant niet van me afzetten en ik nam aan. Ik heb zeven jaar daar gewerkt, maar nooit met de ambitie waarmee ik Charlois diende. Had ik een verkeerd besluit genomen? Ik heb het menigmaal gevreesd. Wellicht ook zocht ik te vroeg naar de vrucht, die ik niet vinden kon. In alle geval was het me een uitkomst toen onverwacht en ongezoekt het beroep van Rozenburg me bereikte. Ik nam het gretig aan niettegenstaande de persoonlijke banden, die ik aan sommige vrienden in Willemstad voelde en in weerwil van de finantieele schade, die het besluit meebracht. Moeder kon evenmin als ik Charlois gemakkelijk verlaten. Maar toen ze me in Willemstad had zien zwoegen en worstelen, was ze verheugd dat de weg naar Rozenburg gebaad werd en ze telde niet het bezwaar van het uiterst lage tractement.

Daar waren we weer ten volle in ons element; zoozeer dat het Moeder smartte, dat na vier en half jaar het besluit viel om het beroep naar Aalten aan te nemen. Ik vond hier weer een aangenaam arbeidsveld, maar Moeder kon zich moeilijk aan den nieuwen toestand aanpassen, waartoe onderscheidene omstandigheden bijdroegen; vooreerst de verhuizing in een strengen winter; een ongezellig-ruime pastorie, die voor behoorlijke inrichting zware offers vorderde; het plotseling sterven van ons jongste kindje daags na

mijn intrêe; vervolgens werd Moeder door ernstige longontsteking aangetast; en inzonderheid de onrust van Moeders moeder, uitvloeisel van hoogen leeftijd, maakten het leven moeilijk. Maar Moeder bleef onder dat alles dezelfde, alles verbergend wat voor anderen hinderlijk zou kunnen zijn en rijk ontplooiend de gaven, die de Heere haar geschonken had.

Tegenover al het neerdrukkende, dat bij het klimmen der jaren haar ten deel viel, bleef de kinderschat Moeders weelde, waaraan ze met heel haar ziel gebonden was.

“Zuinigheid betrachten in het belang van onze kinderkens”. Dat was van meet af Moeders wachtwoord. Maar meer nog dan het natuurlijke woog het geestelijk belang der kinderkens Moeder op het hart. Vóór ge nog één woord goed uitspreken kondet, moest ge op Moeders schoot al van buiten leeren:

‘K ben een kindje klein en têr,
Dat weinig kracht bezit.
‘K wou zoo gaarne zalig zijn,
Maar ach! hoe word ik dit?
Lieve Jezus, geef mij raad,
En onderwijs mij dan,
Hoe ik van de zonden vrij
En zalig worden kan.

En toen Willem de eenige nog was, reciteerde Moeder op 10 December 1893 het volgende:

Aan mijn kind.

1.
Groeï op, mijn kind, tot onze vreugd,
Mocht 't zijn tot lof en eer
Van Hem, Die u het aanzijn gaf,
Van onzen God en Heer.

2.
Nog zijt g' een knaap, maar straks niet meer.
De tijd gaat toch zoo snell
Neen gij, gij denkt daar nog niet aan.
Uw moeder echter wel.

3.
Uw moeder wel, want ach, zij weet
Wat u in 't leven wacht;
Ze heeft daaraan met angst en zorg
Reeds menigmaal gedacht.

4.
Ook u lacht straks de wereld toe
Met al haar schijngenot;
Zoo velen heeft ze reeds bekoord,
Die wereld – zonder God.

5.
Zoo velen noodt ze dag aan dag,
En ach, we zien te laat
Hoe kort van duur haar vreugde is,
Hoe ras haar schoon vergaat.

6.
Der oudren zorg bewaart u niet.
Maar wat, mijn kind, wat dan?
't Is slechts Gods liefde, Zijn gena,
Die u behoeden kan.

7.
Behoeden wil op ons gebed,
Behoeden zal gewis,
Als gij den Heer uw harte schenkt,
Zijn Woord uw richtsnoer is.

8.
Dan groeit ge op tot onze vreugd
En wis tot lof en eer
Van Hem, Die u het leven schonk,
Van onzen God en Heer.

Natuurlijk gold deze ontboezeming het eeuwig heil van alle kinderen, die ons geboren werden. En ook in de vervulling van dien hartewensch vind ik de gerechtigheid des Heeren op mijn levenspad, waarvan ik met hooge vreugd en in dankbare stemming heb melding gemaakt.

En nu leg ik de pen neer. Ge hebt niet van noode, dat ik in herinnering breng het onherstelbaar verlies, dat we leden in het sterven van zulke Moeder en echtgenoot op 21 Febr. 1919. Ik heb langen tijd gevreesd, dat ik niet teboven komen zou den slag, die ons daarin toegebracht werd. Dan, hulpe van God verkregen hebbende, sta ik tot op dezen dag. Ja, ik sta, omringd van rijke weldâan; gekroond met kostelijke zegeningen, bestraald met het licht van Gods wonderbare genade, die mij ook te beurt viel in den weg, die met mijn kinderen gehouden werd.

Ik heb melding gemaakt van Uwe gerechtigheid, o God, Uwe alleen. Geef mij genade, dat ik ze ook op mijn doodssponde nog vertel aan mijn nageslacht; opdat het alle dagen des levens hope op de macht van Uw arm en op de leiding van Uw hand.

En dat al mijn kinderen weten mogen van de gerechtigheid Gods op hun eigen levenspad, dat is de hartgrondige wensch van

Alten 19 October 1921.

hun innig-liefde.

Vader.

Mijn jongste kind op den dag van hare belijden
des geloofs met de hartelijken wensch van een wandel
in de voetstappen van hare onvergetelijke Moeder
aangeboden door

haar liefhebb.

7 Februari 1932.

Vader.

Mijn jongste kind op den dag van hare belijdenis des geloofs met den hartelijken
wensch van een wandel in de voetstappen van hare onvergetelijke Moeder
aangeboden door

haar liefhebb.

7 Februari 1932

Vader

²³ Hoewel de twintig pagina's van het manuscript niet genummerd zijn, prijkt boven deze later toegevoegde pagina nadrukkelijk het nummer 21. Het heeft er alle schijn van dat Schouten het origineel meer dan 10 jaar in zijn bezit heeft gehouden (wellicht zonder het ooit aan "zijne geliefde kinderen" te laten lezen.....). In elk geval heeft hij het in februari 1932 aan zijn jongste dochter Jo geschonken ter gelegenheid van haar openbare geloofsbelijdenis. Thans is het in het bezit van zijn kleinzoon Jan Peter Schouten, predikant te Naarden.

BIJLAGEN

1. Familieregister²⁴

Op den 22sten Januari 1890 is te Raamsdonk voltrokken,
en op den daaropvolgenden dag in de Ned. Geref. Kerk te Charlois
door Ds G. Klaarhamer van Rotterdam kerkelijk bevestigd,
het huwelijk van

Adriaan Schouten,

geboren te Raamsdonk den 6^{den} Juni 1864,
zoon van Willem Schouten en Huibertje Joanna Elemans,
en

Johanna Maria Schuurman,

geboren te Raamsdonk den 19^{den} October 1866,
dochter van Jan Schuurman en Maria Redert.

Uit het vorenstaand huwelijk zijn geboren de navolgende kinderen:

Willem Johannes Adriaan,	geboren te Charlois, den 9 ^{den} Mei 1891, gedoopt den 7 ^{den} Juni 1891 en overleden den 7 ^{den} November 1891;
Willem Johannes Adriaan,	geboren te Willemstad, den 2 ^{den} Maart 1893, gedoopt den 26 ^{sten} Maart 1893;
Johannes Marinus,	geboren te Willemstad, den 3 ^{den} Nov. 1894, gedoopt den 25 ^{sten} Nov. 1894;
Huberdina Johanna,	geboren te Willemstad, den 22 ^{sten} Jan. 1896, gedoopt den 26 ^{sten} Jan. 1896;
Marinus Elisa Cornelis,	geboren te Willemstad, den 8 ^{sten} Juni 1897, gedoopt den 13 ^{den} Juni 1897;
Adriana Maria Johanna,	geboren te Willemstad, den 22 ^{sten} October 1898, gedoopt den 23 ^{sten} October 1898;
Maria,	geboren te Rozenburg, den 19 ^{den} April 1900, gedoopt op denzelfden dag en overleden den 5 ^{den} Juli 1900;
Maria,	geboren te Rozenburg, den 19 ^{den} April 1901 en gedoopt den 21 ^{sten} April 1901;
Adriaan,	geboren te Rozenburg, den 13 ^{den} Aug. 1902, gedoopt den 17 ^{den} Aug. 1902 en overleden te Aalten, den 14 ^{den} Dec. 1903;
Adriaan,	geboren te Aalten, den 12 ^{den} Sept. 1905, gedoopt den 17 ^{den} Sept. 1905;
Johanna Maria,	geboren te Aalten, den 5 ^{den} Sept. 1906, gedoopt den 9 ^{den} Sept. 1906 en aldaar overleden den 29 ^{sten} Mei 1907;
Johannes Pieter,	geboren te Aalten, den 27 ^{sten} Sept. 1907, gedoopt den 29 ^{sten} Sept. 1907;
Abraham Elisa,	geboren te Aalten, den 28 ^{sten} Jan. 1909, gedoopt den 31 ^{sten} Jan. 1909;
Johanna Maria,	geboren te Aalten, den 5 ^{den} Jan. 1911 en gedoopt op denzelfden dag.

²⁴ De tekst "Aan mijne geliefde kinderen" is geschreven op een aantal blanco pagina's van een boekwerkje, getiteld "Huwelijks-Album", dat blijkens de titelpagina op hun huwelijksdag aan Schouten en zijn echtgenote werd aangeboden door "Hunne Vrienden uit Bergen op Zoom". In ditzelfde boek staat ook – geheel met de hand geschreven – het hier boven weergegeven familieregister. Naar het handschrift te oordelen lijkt dit in één keer te zijn opgeschreven, dus niet door de loop der jaren bijgehouden. Het is goed mogelijk, dat ook dit gebeurde op 19 oktober 1921.

2. Het gezin van Willem Schouten en Huibertje Joanna Elemans

Willem Schouten (zoon van Adriaan Schouten en Cornelia Zijlmans)

geboren te Raamsdonk, 06-10-1839

overleden te Raamsdonksveer, 08-09-1884

landbouwer, later winkelier, eigenaar fouragehandel te Raamsdonksveer

gehuwd te Raamsdonk op 30-04-1863 met

Huibertje Joanna Elemans (dochter van Joannes Elemans en Digna van Dongen)

geboren te Raamsdonk, 20-12-1829

overleden te Aalten, 12-03-1921

Kinderen uit dit huwelijk geboren:

Adriaan Schouten, gereformeerd predikant

geboren te Raamsdonksveer, 06-06-1864

gehuwd met Johanna Maria Schuurman, 22-01-1890

gereformeerd predikant

overleden te Culemborg, 02-01-1954

16

Johannes Pieter Schouten

geboren te Raamsdonksveer, 30-05-1865

overleden te Raamsdonksveer, 29-09-1865

Johannes Pieter Schouten, arts

geboren te Raamsdonksveer, 22-07-1866

gehuwd met Maaike Anna Francijna Dane, 14-09-1899

huisarts te Bolnes, Maassluis en Apeldoorn

overleden te Soestdijk, 10-09-1932

Pieter Adriaan Schouten

geboren te Raamsdonksveer 09-02-1868

overleden te Raamsdonksveer 20-09-1868

3. Bijgewerkt familieregister²⁵

Adriaan Schouten

geboren te Raamsdonk, 06-06-1864
geref. pred. te Charlois 1890, Willemstad 1892,
Rozenburg 1899, Aalten 1903, emeritus 1930
overleden 02-01-1954 te Culemborg

gehuwd te Raamsdonk op 22-1-1890 met

Johanna Maria Schuurman, dochter van Jan Schuurman en Maria Redert,
geboren te Raamsdonk, 19-10-1866
overleden 21-02-1919 te Aalten ten gevolge van de "Spaanse griep"

Kinderen uit dit huwelijk geboren:

Willem Johannes Adriaan

geboren te Charlois, 09-05-1891
overleden te Charlois, 07-11-1891

Willem Johannes Adriaan

geboren te Willemstad, 02-03-1893
gehuwd met Hendrika Laura Kirchner (1897-1946)
later gehuwd met Louise Maria van Loon (1911-1965)
wis- en natuurkundige; leraar MO en publicist
overleden te Bilthoven, 29-11-1971

Johannes Marinus

geboren te Willemstad, 03-11-1894
gehuwd met Maria Kruyswijk (1899-1984)
hoofd van een school voor MULO
overleden te Cham (Duitsland), 22-04-1945

Huberdina Johanna

geboren te Willemstad, 22-01-1896
gehuwd met Ds Paulus Nicolaas Kruyswijk, geref. pred. (1896-1985)
overleden te Doorn, 17-10-1980

Marinus Elisa Cornelis

geboren te Willemstad, 08-06-1897
gehuwd met Theodora Gerarda Hofstede (1898-1977)
gemeente-ambtenaar
overleden te 's-Gravenhage, 12-10-1962

Adriana Maria Johanna

geboren te Willemstad, 22-10-1898
gehuwd met Ds Johannes Gesinus Lensink, geref. pred. (1899-1990)
overleden te Emmen 14-06-1990

---

²⁵ Het familieregister zoals dat destijds door Ds Adriaan Schouten genoteerd is in het 'Huwelijks-Album' (zie bijlage 1) is hier aangevuld met de belangrijkste gegevens van zijn kinderen. Er is van afgezien om ook de volgende generaties te vermelden, omdat het hier niet gaat om een genealogisch werk, maar om achtergrondinformatie bij het geschrift "Aan mijne geliefde kinderen".

Maria

geboren te Rozenburg, 19-04-1900
overleden te Rozenburg, 05-07-1900

Maria

geboren te Rozenburg, 19-04-1901
onderwijzeres bij het Lager Onderwijs
overleden te 's-Gravenhage, 06-09-1988

Adriaan

geboren te Rozenburg, 13-08-1902
overleden te Aalten, 14-12-1903

Adriaan

geboren te Aalten, 12-09-1905
gehuwd met Aleida Wipkjen van Lochem (1908-1989)
gereformeerd predikant
overleden te De Bilt, 04-02-1984

Johanna Maria

geboren te Aalten, 05-09-1906
overleden te Aalten, 29-05-1907

Johannes Pieter

geboren te Aalten, 27-09-1907
gehuwd met Anna Maria Aletta de Vries (1911-1992)
gereformeerd predikant
overleden te Twello, 09-12-1977

Abraham Elisa

geboren te Aalten, 28-01-1909
gehuwd met Wilhelmina Johanna Ruiters (1913-2009)
chemicus
overleden te 's-Gravenhage, 16-08-1989

Johanna Maria,

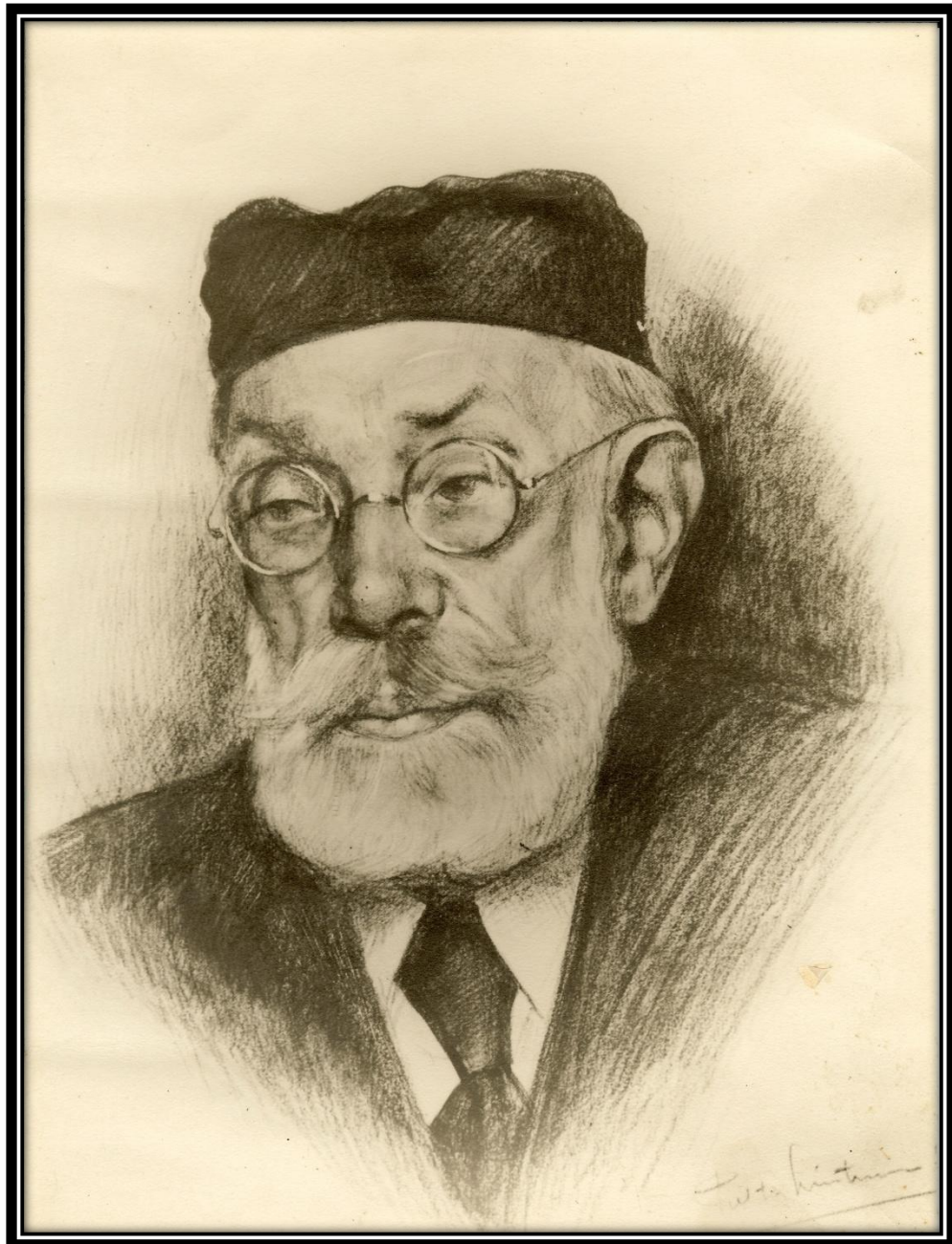
geboren te Aalten, den 05-01-1911
gehuwd met Bernard Allaart, arts (1908-1999)
overleden te Delft, 19-09-1999

4. Portret van Ds A.Schouten Wzn op latere leeftijd

Het onderstaande portret (dat in mijn bezit is) werd in 1943 gemaakt door Piet te Lintum. Het fotoportret dat op de voorzijde van deze uitgave prijkt, is van veel eerdere datum; ik vermoed dat het ongeveer uit dezelfde tijd stamt als het geschrift "Aan mijne geliefde kinderen". Het portret hieronder toont mijn grootvader dus ca 20 jaar later.

Piet te Lintum (1909-1985) werd geboren in Aalten en verhuisde in 1942 naar Winterswijk, waar hij tot aan zijn dood heeft gewoond. Hij was een veelzijdig kunstenaar, die naast portretten ook landschappen, dorpsgezichten, karikaturen, en stillevens maakte. Hij beheerste zowel het aquarelleren als de olieverftechniek. En – zoals hier te zien – ook het potloodtekenen. Hij illustreerde boeken voor uitgeverij Misset en had een wekelijkse kolom in de krant Tubantia, waar hij het nieuws in stripvorm bracht. Hij was in die tijd één van de weinige beroepskunstschilders in de Achterhoek.

Een ander portret van Ds A. Schouten, een olieverfschilderij, eveneens vervaardigd door Piet te Lintum, is in het bezit van mijn broer Hans te Alphen a/d Rijn. Van dat werk is niet bekend in welk jaar het werd gemaakt.

5. Nabeschouwing

Geboren in 1943 – toen mijn grootvader al 79 jaar oud geworden was – valt het mij niet makkelijk me te verplaatsen in de belevingswereld van de 57-jarige man, die in 1921 voor “zijne geliefde kinderen” zijn levensverhaal te boek stelde met het voornemen daarbij bijzondere aandacht te besteden aan zijn twee jaar eerder overleden echtgenote en vooral aan de wijze waarop de gerechtigheid Gods in zijn levensloop tot openbaring kwam. Nog moeilijker valt het me, mij in te leven in de periode die hij het uitvoerigst beschrijft: zijn jeugd en jonge volwassenheid, die zich afspeelden in het orthodox-gereformeerde milieu aan het einde van de negentiende eeuw – wel heel ver verwijderd van mijn huidige bestaan als geseculariseerde 65-plusser in het begin van de eenentwintigste eeuw.

Het besef dat mijn empathisch vermogen op beslissende punten tekort schiet, heeft het sterke gevoel van betrokkenheid bij het bezig zijn met dit geschrift niet in de weg gestaan. Integendeel! Ik werd gefascineerd, allereerst door de bloemrijke stijl van schrijven, nog meer door veel van de beschreven situaties en gebeurtenissen, maar wel het meest door de belevingswereld van de auteur, die mij enerzijds zo na staat – hij is mijn grootvader en net als ik aan de VU opgeleid tot predikant – maar anderzijds zoveel verwondering en bevreemding bij me oproept.

Uitgaande van de door hemzelf geformuleerde doelstelling van het geschrift – voor zijn kinderen zijn levensverhaal te schrijven met speciale aandacht voor de persoon van zijn overleden echtgenote en voor de rol van gerechtigheid Gods in zijn leven – ben ik verwonderd over de door hem gemaakte keuzes ten aanzien van de te behandelen onderwerpen.

Niet verwonderlijk is, dat er verhoudingsgewijs veel aandacht besteed wordt aan de leeftijdsfase tussen 13 en 25 jaar. Het psychologisch onderzoek m.b.t. het geheugen heeft aangetoond dat juist die “reminiscentieperiode” bij het ouder worden in de herinneringen steeds meer op de voorgrond treedt. Lees daarover bijv. het interessante boekje “De Heimweefabriek” van Douwe Draaisma (Historische Uitgeverij, 2008).

Wèl vind ik het verwonderlijk, dat we zo goed als niets vernemen over het gezin waarin mijn grootvader opgroeide. Zijn vader wordt slechts genoemd in verband met de te maken keuzes inzake onderwijsinstellingen en bij zijn overlijden op 45e leeftijd. Zijn moeder verschijnt alleen bij de laatstgenoemde tragische gebeurtenis op het toneel. We vernemen niets over hun karakter, levenswijze of idealen, evenmin over de relatie tussen de auteur en zijn ouders of over de betekenis die zijn ouders hebben gehad op zijn persoonlijke ontwikkeling. Wat dat betreft verbleekt het beeld van de ouders bij dat van D^s F.P.L.C. van Lingen. Over hem vernemen we veel meer en in die regels proeven we ook warme emotie. “Hij was voor mij een vader, van wien ik begreep, dat mijn eeuwig zieleheil door hem werd gezocht”. Dat kon hij van zijn eigen vader blijkbaar niet zeggen.

Hier en daar lijkt er in de tekst stevige, zij het behoedzaam geformuleerde kritiek op zijn ouders door te klinken. Bijvoorbeeld als hij schrijft: “Het levensmilieu, waarin ik verkeerde, was echter van dien aard, dat het tot doorwerking (van de werking des Heiligen Geestes) weinig bevorderlijk was”. En waar hij over Van Lingen schrijft en het heeft over “de groote achting, die ik voor hem als mijn geestelijke leidsman had; die zoo ruimschoots vergoedde, wat ik altoos gemist had....”.

Meer nog dan wat hij wèl schrijft, verwondert mij wat hij weglaat. Dat geldt niet alleen de portrettering van zijn ouders, maar ook van het verdere gezin en de leefwereld waarin hij opgroeide. Ergens horen we terloops van een broer Jan, die medicijnen studeerde. Waren er nog meer broers en zussen?²⁶ En wat hebben die voor hem betekend, in zijn jeugd en/of in latere jaren?

Even opmerkelijke hiaten signaleer ik in de berichtgeving over zijn eigen gezinsleven. Mij treft vooral, dat hij vrijwel voorbij gaat aan de grote *life-events* van geboorte en dood. Wèl wordt de geboorte en het overlijden van hun eerste kind op een betrokken wijze vermeld,

---

²⁶ Het antwoord op deze vraag is in bijlage 2 gegeven: de twee andere broertjes zijn in hun eerste levensjaar overleden. Wat blijft is mijn nieuwsgierigheid naar de relatie met broer Jan.

maar van alle andere kinderen vernemen we alleen nog iets over het zoontje dat overleed op de dag na zijn intrede in Aalten. De wijze waarop dit drama wordt vermeld, vind ik onthutsend: als derde in een lijstje van vijf “omstandigheden”, die ertoe “bijdroegen, dat Moeder zich moeilijk aan den nieuwen toestand kon aanpassen”. Ik besef, dat in die tijd het overlijden van jonge kinderen veel meer in de sfeer lag van “ingecalculeerde risico’s” dan tegenwoordig, maar het verbijstert me, dat zo’n gebeurtenis op één lijn gesteld kon worden met zaken als “de verhuizing in een strengen winter” en “een ongezellig-ruime pastorie, die voor behoorlijke inrichting zware offers vorderde”.²⁷

Als laatste punt van mijn bevreemding wil ik noemen, dat weliswaar de weg naar het van jongs af zo fel begeerde ambt uitvoerig wordt geschetst, maar dat de berichtgeving over de wijze waarop dat ambt door de jaren heen werd vervuld, zeer summier is. “Ik deed het uiterste om op de kansel te brengen, wat de gemeente behoefde en verzorgde zoo getrouw als ik kon de mij toevertrouwde schapen”; dat schrijft mijn grootvader over zijn arbeid in Charlois en we mogen aannemen, dat hetzelfde geldt voor zijn werk in de latere gemeenten. Maar hoe ging hij te werk? Welke prioriteiten stelde hij in zijn taakopvatting? Met welke tegenslagen kreeg hij te maken? Hoe stond hij tegenover ontwikkelingen in de theologie, het pastoraat, de catechese, de liturgie? Wat betekenden collega’s voor elkaar in die jaren na de doleantie? Kortom: het profiel van de predikant Ds A. Schouten Wzn blijft in dit geschrift in nevelen gehuld. Wat mij betreft “Helaas”!

Mijn verwondering over het feit dat een aantal zaken die in het geschrift níet aan de orde komen doet niets af aan mijn enthousiasme over wat het wèl zichtbaar maakt. Voor mijn besef biedt het geschrift “Aan mijne geliefde kinderen” een bijzonder beeld van de leef- en belevingswereld van een aankomend predikant in de tijd van de doleantie. Het laat niet alleen belangwekkende dingen zien voor hen, die in zijn persoon geïnteresseerd zijn, maar geeft ook een tijdsbeeld dat van waarde kan zijn voor een goed begrip van dit tijdsgewricht in de geschiedenis van het vaderlands protestantisme.

Hoorn, september 2010

Henk Schouten

21

---

²⁷ Uit de bovenstaande alinea’s zou men de conclusie kunnen trekken, dat mijn grootvader weinig aandacht en energie besteedde aan de relaties met zijn naaste familieleden. Het tegendeel lijkt echter het geval te zijn. Uit andere bronnen is mij bekend, dat – nog ná het overlijden van zijn echtgenote! – zowel zijn moeder als een tweetal gehandicapte tantes op hoge leeftijd in de pastorie te Aalten werden gehuisvest om daar gedurende de moeilijke jaren van hun hoge ouderdom de nodige zorg te ontvangen.

Laat ik aan deze laatste voetnoot nog een anekdotische toevoeging maken. Het betreft het gezinsleven in de pastorie van Aalten na het overlijden van “Moeder” in 1919. Mijn vader was negen jaar oud toen zijn moeder overleed. Een direct gevolg van dit tragische sterfgeval was, dat de oudste dochter Dien (Huberdina Johanna, *1896) haar studie Rechten aan de VU moest afbreken om thuis de leiding van het huishouden en de opvoeding van haar jongste broers en zussen op zich te nemen. De wijze waarop zij dit laatste deed, kon blijkbaar niet altijd de instemming van mijn vader wegdragen. Er was een hulp in de huishouding, Gerritje genaamd, die veel meer sympathie van de kleine Bram genoot dan zijn grote zus Dien. Dit bracht de kleine Bram tot een eigenzinnige aanpassing van de gemeentezang, wanneer des zondags Psalm 75: 4 gezongen werd. De tekst van de tweede helft van dat vers luidt:

*God is rechter, die 't beslist;
Die, als aller oppervoogd,
Deez' vernedert, dien verhoogt.*

Mijn vader veranderde de laatste regel en zong met volle overtuiging en uit volle borst:

“Deez' vernedert, Gerritje verhoogt”.

Inhoudsopgave

Aan mijne geliefde kinderen	1
Pagina 21	14
Bijlagen:	15
1. Familieregister	15
2. Het gezin van Willem Schouten en Huibertje Joanna Elemans	16
3. Bijgewerkt familieregister	17
4. Portret van Ds A.Schouten Wzn op latere leeftijd	19
5. Nabeschouwing	20